

Derivace funkcí více proměnných

Definice. *Parciální derivace funkce $f(\mathbf{x})$ podle x_i v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$:*

$$\frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{a}) = \varphi'(a_i)$$

pro $\varphi(x_i) = f(a_1, \dots, a_{i-1}, x_i, a_{i+1}, \dots, a_n)$.

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$, $\mathbf{a} = (1, 2)$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = e^x + 2xy, \quad \frac{\partial f}{\partial x}(1, 2) = e + 4$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = x^2, \quad \frac{\partial f}{\partial y}(1, 2) = 1$$

Definice. *Gradient funkce f v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$:*

$$\text{grad } f(\mathbf{a}) = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}), \dots, \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \right).$$

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$

$$\text{grad } f(x, y) = (e^x + 2xy, x^2), \quad \text{grad } f(1, 2) = (e + 4, 1)$$

Poznámka. $(\text{grad } f): \mathbf{a} \in \mathbb{R}^n \mapsto \text{grad } f(\mathbf{a}) \in \mathbb{R}^n$ je vektorová funkce

$$(\text{grad } f)(\mathbf{a}) = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial f}{\partial x_n} \right)(\mathbf{a})$$

$$\text{grad } f = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial f}{\partial x_n} \right) = \left(\frac{\partial}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial}{\partial x_n} \right) f$$

$$\text{grad} = \left(\frac{\partial}{\partial x_1}, \dots, \frac{\partial}{\partial x_n} \right) = \nabla \quad (\text{nabla})$$

Věta. *Nechť \mathbf{a} je vnitřní bod $D(f)$, parciální derivace f existují v některém okolí \mathbf{a} a jsou v tomto bodě spojité (tj. $\text{grad } f$ je spojitý v \mathbf{a}). Pak*

$$f'_h(\mathbf{a}) = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}.$$

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$, $\text{grad } f(1, 2) = (e + 4, 1)$

$$f'_{(-1,3)}(1, 2) = (e + 4, 1) \cdot (-1, 3) = -e - 1$$

Příklad. Předpoklad o spojitosti nelze vypustit.

$$f(x, y) = \frac{xy}{x^2 + y^2} \text{ pro } (x, y) \neq (0, 0), \quad f(0, 0) = 0$$

$$\text{grad } f(0, 0) = (0, 0) \quad (f(x, 0) = f(0, y) = 0)$$

$$f'_{(1,1)}(0, 0) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(t, t) - f(0, 0)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{0.5 - 0}{t} \text{ neexistuje}$$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{y(y^2 - x^2)}{(x^2 + y^2)^2}$$

$$\lim_{\substack{(x, y) \rightarrow (0, 0) \\ y = 2x}} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{6}{25x} \text{ neexistuje}$$

Věta (Lagrange). *Nechť $I \subset D(f)$ je úsečka s krajními body \mathbf{a} a \mathbf{b} , f je spojitá na I a má v každém bodě $I \setminus \{\mathbf{a}, \mathbf{b}\}$ derivaci ve směru $\mathbf{b} - \mathbf{a}$. Pak existuje $\alpha \in (0, 1)$ tak, že*

$$f(\mathbf{b}) - f(\mathbf{a}) = f'_{\mathbf{b}-\mathbf{a}}(\mathbf{a} + \alpha(\mathbf{b} - \mathbf{a})).$$

Důkaz. $f(\mathbf{a} + t(\mathbf{b} - \mathbf{a})) = \varphi(t)$, $t \in \langle 0, 1 \rangle$

$$f(\mathbf{a}) = \varphi(0), \quad f(\mathbf{b}) = \varphi(1), \quad f'_{\mathbf{b}-\mathbf{a}}(\mathbf{a} + t(\mathbf{b} - \mathbf{a})) = \varphi'(t)$$

$$\text{Lagrange } n = 1: \varphi(1) - \varphi(0) = \varphi'(\alpha)(1 - 0) = \varphi'(\alpha)$$

Poznámka. Bod $\mathbf{a} + \alpha(\mathbf{b} - \mathbf{a})$ leží uvnitř úsečky I .

$$\frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{a}) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{\varphi(a_i + t) - \varphi(a_i)}{t} = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{e}_i) - f(\mathbf{a})}{t}$$

Definice. *Derivace funkce f ve směru $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$ v bodě $\mathbf{a} \in D(f)$:*

$$f'_h(\mathbf{a}) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{h}) - f(\mathbf{a})}{t}.$$

Příklad. $f(x, y) = e^x + x^2y$, $\mathbf{a} = (1, 2)$, $\mathbf{h} = (-1, 3)$

$$f'_{(-1,3)}(1, 2) = \lim_{t \rightarrow 0} \left(\frac{1}{t}(e^{1-t} - 1) - 1 - 4t + 3t^2 \right) = -e - 1$$

Poznámky.

1) Parciální derivace je směrová: $\frac{\partial f}{\partial x_i} = f'_{\mathbf{e}_i}$.

2) Někdy se uvažují jen jednotkové vektory \mathbf{h} : $\|\mathbf{h}\| = 1$.

3) $f'_o(\mathbf{a}) = 0$.

4) $f'_{c\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = c \cdot f'_h(\mathbf{a})$.

5) $\varphi(t) = f(\mathbf{a} + t\mathbf{h})$: $f'_h(\mathbf{a}) = \lim_{t \rightarrow 0} \frac{\varphi(t) - \varphi(0)}{t} = \varphi'(0)$.

Věta. *Nechť $\mathbf{a}, \mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$ a existují $f'_h(\mathbf{a}), g'_h(\mathbf{a})$. Pak*

$$1) \quad (f + g)'_h(\mathbf{a}) = f'_h(\mathbf{a}) + g'_h(\mathbf{a}),$$

$$2) \quad (f \cdot g)'_h(\mathbf{a}) = f'_h(\mathbf{a}) \cdot g(\mathbf{a}) + f(\mathbf{a}) \cdot g'_h(\mathbf{a}),$$

$$3) \quad \left(\frac{f}{g} \right)'_h(\mathbf{a}) = \frac{f'_h(\mathbf{a}) \cdot g(\mathbf{a}) - f(\mathbf{a}) \cdot g'_h(\mathbf{a})}{g(\mathbf{a})^2} \quad (g(\mathbf{a}) \neq 0).$$

Důkaz. Přepisem do jedné proměnné.

Příklad. $f(x, y) = 1$ na $\{(x, y): y = x^2, x \neq 0\}$, jinak 0
 $f'_h(0, 0) = 0$, f není spojitá v $(0, 0)$

lineární aproximace přírůstku: $f(a + h) - f(a) = k \cdot h + \omega(h)$

$$\frac{\omega(h)}{h} = \frac{f(a+h) - f(a) - kh}{h}$$

$$\lim_{h \rightarrow 0} \frac{\omega(h)}{h} = f'(a) - k \dots \text{nejlepší pro } k = f'(a)$$

nejlepší lineární aproximace $L(h) = f'(a)h$

$$\lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(a+h) - f(a) - L(h)}{h} = 0$$

Definice. *(Totální) diferenciál funkce f v bodě \mathbf{a} (vnitřní bod $D(f)$) je lineární zobrazení $L: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$, pro které platí*

$$\lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} \frac{f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - L(\mathbf{h})}{\|\mathbf{h}\|} = 0.$$

Pokud existuje, říkáme, že f je *diferencovatelná* v bodě \mathbf{a} .

Poznámky. 1) Značení: $df(\mathbf{a})(\mathbf{h})$, $df(\mathbf{a})[\mathbf{h}]$, $df(\mathbf{a}, \mathbf{h})$.

2) $df(\mathbf{a})$ je lineární zobrazení:

$$df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = k_1 h_1 + \dots + k_n h_n$$

$$df(\mathbf{a}) = k_1 dx_1 + \dots + k_n dx_n = (k_1, \dots, k_n) \cdot d\mathbf{x}$$

Příklad. $f(x, y) = x^2 + y^2$, $df(1, 1)(h_1, h_2) = 2h_1 + 2h_2$.

Poznámky. 1) Je-li f lineární, pak $df(\mathbf{a}) = f$.

2) $n = 1$: $df(a)(h) = f'(a)h$, $df(a)$ s $f'(a)$ ztotožňujeme.

3) Pro vektorovou funkci $F = (f_1, \dots, f_n): \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^k$ je $dF = (df_1, \dots, df_n)$, tj.:

$$\lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} \frac{\|F(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - F(\mathbf{a}) - dF(\mathbf{a})(\mathbf{h})\|}{\|\mathbf{h}\|} = 0.$$

Věty o derivacích

Věta. Má-li funkce f v bodě \mathbf{a} totální diferenciál, pak má v \mathbf{a} všechny směrové derivace a platí (pro každé $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$)

$$f'_h(\mathbf{a}) = df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}.$$

Důkaz. 1) $\mathbf{h} = \mathbf{o}$: $f'_o(\mathbf{a}) = 0 = df(\mathbf{a})(\mathbf{o})$
 $\mathbf{h} \neq \mathbf{o}$: $t \rightarrow 0 \iff t\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}$:

$$\begin{aligned} f'_h(\mathbf{a}) - df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) &= \lim_{t \rightarrow 0} \frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - t df(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{t} \\ &= \lim_{t\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} \underbrace{\frac{f(\mathbf{a} + t\mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - df(\mathbf{a})(t\mathbf{h})}{\pm \|t\mathbf{h}\|}}_{\rightarrow 0} \cdot \|\mathbf{h}\| = 0 \end{aligned}$$

2) $(\mathbf{e}_1, \dots, \mathbf{e}_n)$ standardní ortonormální báze \mathbb{R}^n :

$$\begin{aligned} df(\mathbf{a})(\mathbf{h}) &= df(\mathbf{a})(h_1\mathbf{e}_1 + \dots + h_n\mathbf{e}_n) \\ &= h_1 df(\mathbf{a})(\mathbf{e}_1) + \dots + h_n df(\mathbf{a})(\mathbf{e}_n) \\ &\stackrel{1)}{=} h_1 f'_{\mathbf{e}_1}(\mathbf{a}) + \dots + h_n f'_{\mathbf{e}_n}(\mathbf{a}) \\ &= h_1 \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}) + \dots + h_n \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ &= \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} \end{aligned}$$

Poznámka. Stručné zápisy:

$$\begin{aligned} df(\mathbf{a}) &= \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot d\mathbf{x} \\ df &= d\mathbf{x} \cdot \text{grad } f \\ d &= d\mathbf{x} \cdot \text{grad} \end{aligned}$$

Věta. Má-li funkce v některém bodě diferenciál, pak je v tomto bodě spojitá.

Důkaz. $\|df(\mathbf{a})(\mathbf{h})\| = \|\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}\| \leq \|\text{grad } f(\mathbf{a})\| \cdot \|\mathbf{h}\|$:

$$\begin{aligned} \lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} [f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a})] &= \\ = \lim_{\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{o}} \left[\underbrace{\frac{f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - df(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{\|\mathbf{h}\|}}_{\rightarrow 0} \cdot \|\mathbf{h}\| + \underbrace{df(\mathbf{a})(\mathbf{h})}_{\rightarrow 0} \right] &= 0. \end{aligned}$$

Věta. Má-li funkce v některém vnitřním bodě svého definičního oboru spojitě parciální derivace (tj. spojitý gradient), pak má v tomto bodě diferenciál.

Důkaz. Ověříme, že $\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}$ je diferenciál:

$$\begin{aligned} f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) - f(\mathbf{a}) - \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} &= \\ &= [f(a_1 + h_1, a_2 + h_2, \dots) - f(a_1, a_2 + h_2, \dots, a_n + h_n)] + \\ &+ [f(a_1, a_2 + h_2, \dots, a_n + h_n) - f(a_1, a_2, \dots, a_n + h_n)] + \dots \\ &+ [f(a_1, a_2, \dots, a_n + h_n) - f(a_1, a_2, \dots, a_n) - \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}] \\ &= \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{x}_1(\mathbf{h})) h_1 + \dots + \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{x}_n(\mathbf{h})) h_n - \\ &- \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}) h_1 - \dots - \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) h_n \\ &= \|\mathbf{h}\| \sum_{i=1}^n \underbrace{\left[\frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x}_i(\mathbf{h})) - \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{a}) \right]}_{\rightarrow 0} \cdot \underbrace{h_i}_{\in \langle -1, 1 \rangle} \end{aligned}$$

Důsledek. Jsou-li parciální derivace spojitě na otevřené množině, pak diferenciál existuje v každém bodě této množiny.

Poznámka. Je-li $A: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^k$ lineární, pak existuje matice \mathbf{A} typu (k, n) tak, že

$$A(\mathbf{x})^T = \mathbf{A} \cdot \mathbf{x}^T.$$

Diferenciál $df(\mathbf{a})$ má za matici $\text{grad } f(\mathbf{a})$.

$$df(\mathbf{a})(\mathbf{h})^{(T)} = \left(\frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}) \quad \dots \quad \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \right) \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_n \end{pmatrix}.$$

Pro vektorovou funkci $F: \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^k$, $F = (f_1, \dots, f_k)$ máme diferenciály po souřadnicích:

$$\begin{aligned} dF(\mathbf{a})(\mathbf{h}) &= (df_1(\mathbf{a})(\mathbf{h}), \dots, df_k(\mathbf{a})(\mathbf{h})) \\ dF(\mathbf{a})(\mathbf{h})^T &= \underbrace{\begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial f_k}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_k}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \end{pmatrix}}_{\text{Jacobiho matice } F \text{ v } \mathbf{a}} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_n \end{pmatrix} \end{aligned}$$

Příklad. $F: \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$, $F(x, y) = (x^2 + xy, 2x + 5y)$

$$\begin{aligned} dF(x, y) &\sim \begin{pmatrix} 2x + y & x \\ 2 & 5 \end{pmatrix} \\ dF(1, 1)(h_1, h_2)^T &= \begin{pmatrix} 3 & 1 \\ 2 & 5 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ h_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 3h_1 + h_2 \\ 2h_1 + 5h_2 \end{pmatrix} \\ dF(1, 1)(h_1, h_2) &= (3h_1 + h_2, 2h_1 + 5h_2) \end{aligned}$$

Poznámky.

- 1) Parciální derivace v okolí, spojitě v bodě \Rightarrow diferenciál v bodě \Rightarrow všechny směrové derivace v bodě.
- 2) Podmínka spojitosti parciálních derivací není nutná.

Příklad. $f: \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x, y) = (x^2 + y^2) \sin \frac{1}{x^2 + y^2}$ pro $(x, y) \neq (0, 0)$, $f(0, 0) = 0$

diferenciál $df(0, 0)(h_1, h_2) = 0$ existuje

limita $\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 2x \sin \frac{1}{x^2 + y^2} - \frac{2x}{x^2 + y^2} \cos \frac{1}{x^2 + y^2}$ neexistuje

Věta. Funkce, která má v oblasti $G \subset \mathbb{R}^n$ nulové všechny parciální derivace, je v této oblasti konstantní.

Důkaz. Zvolme $\mathbf{x}, \mathbf{y} \in G$, existuje čára $L \subset G$ z \mathbf{x} do \mathbf{y} složená z úseček, BÚNO z jedné, existuje $\mathbf{z} \in L$:
 $f(\mathbf{y}) - f(\mathbf{x}) = f'_{\mathbf{y}-\mathbf{x}}(\mathbf{z}) = \text{grad } f(\mathbf{z}) \cdot (\mathbf{y} - \mathbf{x}) = \mathbf{o} \cdot (\mathbf{y} - \mathbf{x}) = 0$.

Důsledek. Funkce se stejnými parciálními derivacemi v oblasti se v této oblasti liší o konstantu.

Příklad. $f(x, y) = \arctg x + \arctg y$

$$g(x, y) = \arctg \frac{x+y}{1-xy}, \quad xy \neq 1$$

$$\text{grad } f(x, y) = \left(\frac{1}{1+x^2}, \frac{1}{1+y^2} \right) = \text{grad } g(x, y)$$

$$\arctg x + \arctg y = \arctg \frac{x+y}{1-xy} \quad \text{pro } xy < 1$$

$$\arctg x + \arctg y = \arctg \frac{x+y}{1-xy} + \pi \quad \text{pro } xy > 1, x > 0$$

$$\arctg x + \arctg y = \arctg \frac{x+y}{1-xy} - \pi \quad \text{pro } xy > 1, x < 0$$

Směr největšího spádu

pro $\|\mathbf{h}\| = 1$ je (Schwarzova nerovnost):
 $|f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})| = |\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h}| \leq \|\text{grad } f(\mathbf{a})\| \cdot \|\mathbf{h}\| = \|\text{grad } f(\mathbf{a})\|$
 rovnost nastane, pokud jsou \mathbf{h} a $\text{grad } f(\mathbf{a})$ lineárně závislé,
 tj. v případě $\text{grad } f(\mathbf{a}) \neq 0$ pro jednotkové vektory:

$$\mathbf{h}_{\max} = \frac{\text{grad } f(\mathbf{a})}{\|\text{grad } f(\mathbf{a})\|}, \quad \mathbf{h}_{\min} = -\mathbf{h}_{\max}.$$

Tečná nadrovina a normála grafu

tečná nadrovina (lineární aproximace) v $[\mathbf{a}, f(\mathbf{a})]$:

$$y = f(\mathbf{a}) + \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot (\mathbf{x} - \mathbf{a})$$

$$\text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{x} - y = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{a} - f(\mathbf{a})$$

$$(\text{grad } f(\mathbf{a}), -1) \cdot (\mathbf{x}, y) = (\text{grad } f(\mathbf{a}), -1) \cdot (\mathbf{a}, f(\mathbf{a}))$$

$(\text{grad } f(\mathbf{a}), -1)$ je normálový vektor

Lineární aproximace

$$f(\mathbf{x}) \approx f(\mathbf{a}) + \text{d}f(\mathbf{a})(\mathbf{x} - \mathbf{a}) = f(\mathbf{a}) + \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot (\mathbf{x} - \mathbf{a})$$

Příklad. Aproximujte $f(x, y) = \arctg \frac{x+y}{1-xy}$ v okolí $(0, 0)$.

$$\text{grad } f(x, y) = \left(\frac{1}{1+x^2}, \frac{1}{1+y^2} \right), \quad \text{grad } f(0, 0) = (1, 1)$$

$$f(x, y) \approx f(0, 0) + (1, 1) \cdot (x, y) = x + y$$

Věta. Je-li $\frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}$ spojitá na otevřené množině G , pak na G platí

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x_i \partial x_j} = \frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}.$$

Věta. Existují-li $\frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}, \frac{\partial^2 f}{\partial x_i \partial x_j}$ v okolí bodu \mathbf{a} a jsou-li spojitě v \mathbf{a} , pak jsou v tomto bodě stejné.

Příklad. $f(x, y) = e^{xy^2}$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = y^2 e^{xy^2}, \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 2xy e^{xy^2}$$

$$\frac{\partial^2 f}{\partial y \partial x}(x, y) = 2ye^{xy^2} + 2xy^3 e^{xy^2} = \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y)$$

Definice. Nechť $G \subset \mathbb{R}^n$ je otevřená, $k \in \mathbb{N}$. Funkce $f: G \rightarrow \mathbb{R}$ se nazývá *třídy* C^k na G ($f \in C^k(G)$), jestliže všechny parciální derivace řádu k jsou na G spojitě.

Poznámky.

- 1) $C^0 \dots$ spojitě funkce
- 2) $C^0 \supset C^1 \supset C^2 \supset \dots$
- 3) $\bigcap_{k=1}^{\infty} C^k = C^{\infty}$

Důsledek. Je-li $f \in C^k(G)$, pak parciální derivace do řádu k na G nezávisí na pořadí derivování.

Parciální derivace vyšších řádů:

$$\mathbf{x} \mapsto \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x})$$

$$\mathbf{x} \mapsto \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x}) = \frac{\partial}{\partial x_j} \frac{\partial f}{\partial x_i}(\mathbf{x}) = \frac{\partial^2 f}{\partial x_j \partial x_i}(\mathbf{x})$$

$$\frac{\partial^3 f}{\partial x \partial x \partial y}(\mathbf{x}) = \frac{\partial^3 f}{\partial x^2 \partial y}(\mathbf{x})$$

$$\frac{\partial^k f}{\partial x_{i_k} \dots \partial x_{i_1}}(\mathbf{x}) \dots \text{řádu } k$$

smíšená: alespoň 2 proměnné různě

Poznámka. Pořadí derivování nelze vždy zaměnit.

Příklad.

$$f(x, y) = \frac{xy(x^2 - y^2)}{x^2 + y^2} \quad \text{pro } (x, y) \neq (0, 0), \quad f(0, 0) = 0$$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = \frac{y(x^4 + 4x^2 y^2 - y^4)}{(x^2 + y^2)^2} \quad \text{pro } (x, y) \neq (0, 0)$$

$$\frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) = 0$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = \frac{x(x^4 - 4x^2 y^2 - y^4)}{(x^2 + y^2)^2} \quad \text{pro } (x, y) \neq (0, 0)$$

$$\frac{\partial f}{\partial y}(0, 0) = 0$$

$$\frac{\partial^2 f}{\partial y \partial x}(0, 0) = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{1}{x} \left(\frac{\partial f}{\partial x}(0, y) - \frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) \right) = -1$$

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(0, 0) = \lim_{y \rightarrow 0} \frac{1}{y} \left(\frac{\partial f}{\partial y}(x, 0) - \frac{\partial f}{\partial y}(0, 0) \right) = 1$$

$$\text{d}f(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = \text{grad } f(\mathbf{a}) \cdot \mathbf{h} = (\mathbf{h} \cdot \text{grad})f(\mathbf{a})$$

$$\text{d} \rightarrow \mathbf{h} \cdot \text{grad} = \sum_{i=1}^n h_i \frac{\partial}{\partial x_i}$$

$$\text{d}^2 \rightarrow (\mathbf{h} \cdot \text{grad})^2 = \sum_{i,j=1}^n h_i h_j \frac{\partial^2}{\partial x_i \partial x_j}$$

$$\text{d}^3 \rightarrow (\mathbf{h} \cdot \text{grad})^3 = \sum_{i,j,k=1}^n h_i h_j h_k \frac{\partial^3}{\partial x_i \partial x_j \partial x_k}$$

...

Poznámky.

1) Pro $n = 1$ je $\text{d}^k f(a)(h) = f^{(k)}(a) h^k$.

2) Pro $f(x, y)$ se spojitými parciálními derivacemi:

$$\text{d}^2 \rightarrow h_1^2 \frac{\partial^2}{\partial x^2} + 2h_1 h_2 \frac{\partial^2}{\partial x \partial y} + h_2^2 \frac{\partial^2}{\partial y^2}$$

$$\text{d}^3 \rightarrow h_1^2 \frac{\partial^3}{\partial x^3} + 3h_1^2 h_2 \frac{\partial^3}{\partial x^2 \partial y} + 3h_1 h_2^2 \frac{\partial^3}{\partial x \partial y^2} + h_2^3 \frac{\partial^3}{\partial y^3}$$

...

3)

$$\text{d}^2 \rightarrow (h_1, \dots, h_n) \cdot \underbrace{\begin{pmatrix} \frac{\partial^2}{\partial x_1^2} & \dots & \frac{\partial^2}{\partial x_1 \partial x_n} \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial^2}{\partial x_n \partial x_1} & \dots & \frac{\partial^2}{\partial x_n^2} \end{pmatrix}}_{\text{Hessova matice}} \cdot \begin{pmatrix} h_1 \\ \vdots \\ h_n \end{pmatrix}$$

Příklad. Pro $f(x, y) = x^y = e^{y \ln x}$, $D(f) = (0, \infty) \times \mathbb{R}$ je $\text{d}^2 f(1, 2)(h_1, h_2) = 2h_1^2 + 2h_1 h_2$.

Taylorův polynom

$$f(a+h) = f(a) + f'(a)h + \frac{f''(a)}{2!}h^2 + \dots + \frac{f^{(k)}(a)}{k!}h^k + \frac{f^{(k+1)}(a+\alpha h)}{(k+1)!}h^{k+1}$$

Věta (o Taylorově polynomu). Je-li funkce f třídy C^{k+1} na otevřené množině $G \subset \mathbb{R}^n$ obsahující úsečku s krajními body $\mathbf{a}, \mathbf{a} + \mathbf{h}$, pak existuje $\alpha \in (0, 1)$ tak, že platí

$$f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) = f(\mathbf{a}) + d\mathbf{f}(\mathbf{a})(\mathbf{h}) + \frac{d^2\mathbf{f}(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{2!} + \dots + \frac{d^{(k)}\mathbf{f}(\mathbf{a})(\mathbf{h})}{k!} + \frac{d^{(k+1)}\mathbf{f}(\mathbf{a} + \alpha\mathbf{h})(\mathbf{h})}{(k+1)!}.$$

Poznámky.

1) $\mathbf{h} \rightarrow \mathbf{x} - \mathbf{a}$ (Taylorův polynom).

2) Pro $k = 0$ dostáváme Lagrangeovu větu:

$$f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) = f(\mathbf{a}) + \mathbf{h} \cdot \text{grad } f(\mathbf{a} + \alpha\mathbf{h}) = f'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a} + \alpha\mathbf{h}).$$

Příklad. Pomocí Taylorova polynomu odhadněte $1,05^{3,02}$.

$$\begin{aligned} f(x, y) &= x^y, \mathbf{a} = (1, 3), \mathbf{h} = (0,05; 0,02), \\ (\mathbf{h} \cdot \text{grad})f &= h_1 \frac{\partial f}{\partial x} + h_2 \frac{\partial f}{\partial y} = h_1 y x^{y-1} + h_2 x^y \ln x = 3h_1, \\ (\mathbf{h} \cdot \text{grad})^2 f &= h_1^2 \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} + 2h_1 h_2 \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} + h_2^2 \frac{\partial^2 f}{\partial y^2} = \\ &= h_1^2 y(y-1)x^{y-2} + 2h_1 h_2 x^{y-1}(1+y \ln x) + h_2^2 x^y \ln^2 x = \\ &= 6h_1^2 + 2h_1 h_2, \\ f(\mathbf{a} + \mathbf{h}) &\approx f(\mathbf{a}) + (\mathbf{h} \cdot \text{grad})f(\mathbf{a}) + \frac{1}{2}(\mathbf{h} \cdot \text{grad})^2 f(\mathbf{a}) = \\ &= 1 + 3h_1 + 3h_1^2 + h_1 h_2 = 1,1585 \quad (1,05^{3,02} = 1,1587 \dots) \end{aligned}$$

Příklad. Určete diferenciál $f(x, y) = g(e^{xy}, e^{-xy})$, $g \in C^1$. Pro $(e^{xy}, e^{-xy}) = (u, v) = (f_1(x, y), f_2(x, y)) = F(x, y)$ je $f = g \circ F$

$$\begin{aligned} dg(x, y) &\sim \left(\frac{\partial g}{\partial u}, \frac{\partial g}{\partial v} \right) \\ dF(x, y) &\sim \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x} & \frac{\partial f_1}{\partial y} \\ \frac{\partial f_2}{\partial x} & \frac{\partial f_2}{\partial y} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} y e^{xy} & x e^{xy} \\ -y e^{-xy} & -x e^{-xy} \end{pmatrix} \\ df(x, y) &\sim (y e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - y e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}, x e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - x e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}) \end{aligned}$$

Věta. Necht' $G \subset \mathbb{R}^n$, $H \subset \mathbb{R}^k$ jsou otevřené množiny, $F: G \rightarrow H$ má v bodě $\mathbf{a} \in G$ derivaci ve směru $\mathbf{h} \in \mathbb{R}^n$, $g: H \rightarrow \mathbb{R}$ má v bodě $\mathbf{b} = F(\mathbf{a})$ diferenciál. Pak funkce $(g \circ F)$ má v bodě \mathbf{a} derivaci ve směru \mathbf{h} a platí

$$(g \circ F)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) = dg(\mathbf{b})(F'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})).$$

Důkaz (pokud F má diferenciál).

$$\begin{aligned} (g \circ F)'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a}) &= d(g \circ F)(\mathbf{a})(\mathbf{h}) = (dg(\mathbf{b}) \circ dF(\mathbf{a}))(\mathbf{h}) \\ &= dg(\mathbf{b})(dF(\mathbf{a})(\mathbf{h})) = dg(\mathbf{b})(F'_{\mathbf{h}}(\mathbf{a})) \end{aligned}$$

Derivace složené funkce

$$n = 1: \mathbb{R} \xrightarrow{f} \mathbb{R} \xrightarrow{g} \mathbb{R}, (g \circ f)'(a) = g'(f(a)) \cdot f'(a)$$

Věta. Necht' $G \subset \mathbb{R}^n$, $H \subset \mathbb{R}^k$ jsou otevřené množiny, $F: G \rightarrow H$ má diferenciál v bodě $\mathbf{a} \in G$, $g: H \rightarrow \mathbb{R}$ má diferenciál v bodě $\mathbf{b} = F(\mathbf{a})$. Pak funkce $(g \circ F)$ má v bodě \mathbf{a} diferenciál a platí

$$d(g \circ F)(\mathbf{a}) = dg(\mathbf{b}) \circ dF(\mathbf{a}).$$

Poznámky.

1) Složení lineárních zobrazení je lineární.

2) Matice složeného zobrazení je součinem matic ($F = (f_1, \dots, f_k)$):

$$\begin{aligned} dg(\mathbf{b}) &\sim \text{grad } g(\mathbf{b}) \\ dF(\mathbf{a}) &\sim \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial f_k}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_k}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \end{pmatrix} \\ d(g \circ f)(\mathbf{a}) &\sim \text{grad } g(\mathbf{b}) \cdot \begin{pmatrix} \frac{\partial f_1}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_1}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \\ \vdots & & \vdots \\ \frac{\partial f_k}{\partial x_1}(\mathbf{a}) & \dots & \frac{\partial f_k}{\partial x_n}(\mathbf{a}) \end{pmatrix} \\ &= (\text{grad } g(\mathbf{b}) \frac{\partial f}{\partial x_1}(\mathbf{a}), \dots, \text{grad } g(\mathbf{b}) \frac{\partial f}{\partial x_n}(\mathbf{a})). \end{aligned}$$

3) Lze i pro vektorovou funkci g .

4) Pro $n = k = 1$ dostaneme násobení čísel (derivací).

Pro parciální derivace dostáváme tzv. *řetězové pravidlo* (značíme $F(\mathbf{x}) = \mathbf{y}$, $g(y_1, \dots, y_k)$):

$$\begin{aligned} \frac{\partial (g \circ F)}{\partial x_i}(\mathbf{a}) &= \text{grad } g(\mathbf{b}) \cdot \frac{\partial F}{\partial x_i} \\ &= \left(\frac{\partial g}{\partial y_1}(\mathbf{b}), \dots, \frac{\partial g}{\partial y_k}(\mathbf{b}) \right) \cdot \left(\frac{\partial f_1}{\partial x_i}(\mathbf{a}), \dots, \frac{\partial f_k}{\partial x_i}(\mathbf{a}) \right) \\ &= \frac{\partial g}{\partial y_1}(\mathbf{b}) \frac{\partial f_1}{\partial x_i}(\mathbf{a}) + \dots + \frac{\partial g}{\partial y_k}(\mathbf{b}) \frac{\partial f_k}{\partial x_i}(\mathbf{a}). \end{aligned}$$

Někdy vypuštíme argumenty (uvažujeme \mathbf{x}, \mathbf{y})

$$\frac{\partial (g \circ F)}{\partial x_i} = \frac{\partial g}{\partial y_1} \cdot \frac{\partial f_1}{\partial x_i} + \dots + \frac{\partial g}{\partial y_k} \cdot \frac{\partial f_k}{\partial x_i}.$$

Někdy se nerozlišuje f_i od y_i ($f = g \circ F$):

$$\frac{\partial f}{\partial x_i} = \frac{\partial g}{\partial y_1} \cdot \frac{\partial y_1}{\partial x_i} + \dots + \frac{\partial g}{\partial y_k} \cdot \frac{\partial y_k}{\partial x_i}.$$

(Někdy se nerozlišuje ani g od f .)

Příklad. Určete parciální derivace $f(x, y) = g(e^{xy}, e^{-xy})$. Označme $(e^{xy}, e^{-xy}) = (u, v)$:

$$\begin{aligned} \frac{\partial f}{\partial x} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial x} = y e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - y e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}, \\ \frac{\partial f}{\partial y} &= \frac{\partial g}{\partial u} \cdot \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial g}{\partial v} \cdot \frac{\partial v}{\partial y} = x e^{xy} \frac{\partial g}{\partial u} - x e^{-xy} \frac{\partial g}{\partial v}. \end{aligned}$$

Příklad. Pro $f(x, y, z) = x g(\frac{y}{x}, \frac{z}{x})$, $g \in C^1$ je $x \frac{\partial f}{\partial x} + y \frac{\partial f}{\partial y} + z \frac{\partial f}{\partial z} = f$.